

Formandens beretning

ved årsmødet 2024

Af Elof Westergaard

Biskop, formand for Foreningen for Kirkegårdskultur

De danske kirkegårde er under forandring. Det er der ikke noget nyt i, for sådan har det altid været, og sådan vil det altid være, for så vidt det jo er de efterladte, der begraver eller får begravet deres døde, og de levende, der derved sætter spor, mange eller få, fra deres egen tid.

Navnene skifter på gravminder, nye navne kommer til, beplantningen ændrer sig efter klimaet og efter den smag og den æstetik, som er fremherskende. Det er, som det skal være.

Begravelsesform og begravelsespraksis, kirkegårdskultur med de spor, den sætter af grøn frodighed og materialiseret minde, er tidsbårne, og den forandres gennem tiden.

Traditioner og normer for, hvordan og hvor man begraves, gør sig stadigvæk stærkt gældende, og det har kirkegårdene gennem de seneste århundreder haft gavn af, men nu tegner der sig så også med større tydelighed i disse år spor af en mere omkalfatrende forandring.

Ja, det er mit indtryk, at de danske kirkegårde undergår en endog meget stor forandring i disse år. Og det hænger sammen med en række forhold.

Konkurrence og grøn omstilling

Det i samfundet store fokus på grøn omstilling har også holdt sit indtog blandt kirkegårdsfolk og skabt fornyet interesse hos mange menighedsråd og kirkegårdsbestyrelser – man vil gerne være med til at understrege kirkegårdens grønne side. Det er godt. Og det er en glæde at se, hvordan kirkegårdsledere og gravere, menighedsråd og andre, oftest med glæde og begejstring, går ind i dette arbejde.

Man kan måske næsten tale om en grøn bølge også på de danske kirkegårde. Og det er glædeligt at møde den entusiasme, hvormed mange går ind i denne grønne omstilling.

Det er et arbejde, som kan være med til – set fra et kirkegårds-kulturperspektiv – at understrege kirkegården som en grøn oase midt i byen, og på landet kirkegården som et smukt og stemningsfyldt sted midt i al den opdyrkede jord. Det giver mulighed for at skabe mere grønne øer i bybilledet og i det stærkt opdyrkede landskab på landet.

Valg af kirkegården som begravelsesplads er imidlertid ikke længere en selvfølge. Sidste år blev ca. 10 % af alle urner strøet ud over havet eller fandt hjemsted andet sted. Og en undersøgelse har vist, at endnu flere ønsker, at deres jordiske rester ender der.

Og stort set hver uge – gennem det sidste års tid – kan man finde en stor helsides reklame fra den række af danske herregårde, som har etableret offentlig begravelsesplads i deres skove.

Havet og en række privatejede skove konkurrerer med de kommunalt og kirkeligt drevne kirkegårde.

Kirkegården er således ikke længere en selvfølge, selv om den generelt er værdsat. Man kan også sige, at de danske kirkegårde bliver konkurrenceudsat i disse år. Og vi skal ud at argumentere for – hvis vi finder det vigtigt – hvorfor man skal begraves på kirkegården. Det har jeg forsøgt at gøre ud fra et kirkeligt perspektiv i bogen *Skabt, skrøbelig og håbefuld* (Eksistensen 2022) og her også angivet, hvorfor det også giver mening ud fra et kirkeligt perspektiv, at folkekirken er med til at tage hånd om begravelse og kirkegårde.

Hvad angår den forandring, som så nu sker, kan man anlægge forskellige strategier.

Vi kan trække på skulderen og sige, at det er sådan, udviklingen er. Fravalget af kirkegården afspejler det norm- og kulturskred og den sekularisering, vi oplever i disse år. Det er en undgåelig følge af individualiseringen og samfundsudviklingen.

Positivt kan man dog også – hvad jeg mener, vi skal – tydeliggøre de danske kirkegårdes betydning og værdi. Det er ganske vist et sisfyosarbejde, der skal gøres igen og igen, en historie, der fortsat skal fortælles, for der er stærke kræfter i os selv og

vores moderne livsform, som trækker mod andre steder end kirkegården.

Kirkegården som samfundskritik

Jeg vælger nu at være optimistisk, men det kræver noget af alle os, som holder af de danske kirkegårde og gerne, sådan som formålet også er beskrevet i Foreningen for Kirkegårdskulturs vedtægter, arbejder for både at bevare og udvikle.

På den ene side består der en fortsat opgave i at reflektere over og tale kirkegårdene op og fortælle om, hvordan det er godt en dag at ende der og at få sine døde begravet der.

Der er et stykke oplysningsarbejde, som fortsat skal gøres, og som jeg også mener i al beskedenhed, at vi i Foreningen for Kirkegårdskultur bidrager med. Det er samtidig også indirekte et lille stykke samfundskritik at tale kirkegården op i dag.

På den anden side er det så også uhyre vigtigt, at vi fortsat arbejder på at gøre vores kirkegårde attraktive som steder, hvor det giver mening at begrave vores døde og selv en dag at ende. Dvs. der skal lyttes til de pårørendes ønsker og behov.

Her spiller f.eks. den grønne omstilling også en rolle, for så vidt den medvirker til, at kirkegården bliver et rum, man gerne træder ind i og får lyst til at besøge.

Det er vigtigt, at vi fortsat søger at tilpasse os de ønsker og behov, der kan være, herunder at vi også har øje for f.eks. de mange forskellige livs- og familieformer, vi lever i i dag. Det skal gerne være sådan, at man som pårørende føler sig mødt og kan se sit liv afspejlet også i begravelseskulturen. Sådan at man tænker: Her er godt at ende sine dage, her vil jeg gerne begrave mine pårørende.

I forhold til det første: refleksionen over kirkegårdens betydning og det oplysningsarbejde, som fortsat ligger foran os, så er den øgede interesse for begravelse i hav og skov egentlig en gave, for den ansporer til yderligere overvejelser over, hvorfor kirkegårde er vigtige og er af særlig betydning. Hvorfor kan vi ikke nøjes med at strø alle ud over havet og begrave dem i fredskov.

Jeg vil i den forbindelse gerne kort præsentere den nyligt fratrådte amerikanske professor i litteratur ved Stanford University Robert Pogue Harrison. Pogue Harrison har udgivet bøger om henholdsvis haver og skove. Og han udgav for 20 år siden bogen *The Dominion of the Dead*, en bog om døden. Hans bøger er på en og samme tid filosofiske og poetiske, inddrager litteratur og handler samtidig om noget meget konkret og fysisk: haver, skove og kirkegårde.

Jordbunden eller hjemme i hjemløshed

Et karakteristikum ved det moderne liv, skriver Pogue Harrison, er, at man føler sig hjemme i hjemløsheden. Dvs. at man gerne vil undgå at stedfæstes.

Her kan skoven og havet, måske i endda endnu højere grad, synes at give mere plads til det moderne menneske end kirkegårdens afgrænsede område. Skoven er vid, og havet åbent. Her synes ikke på samme måde som på kirkegården at være grænser. Her får vi en stærkere fornemmelse af, at vi bliver del af et levende kosmos, en stor og uafgrænset natur.

Det er imidlertid en illusion sådan at dyrke hjemløsheden, skriver Pogue Harrison. Det at være menneske er karakteriseret ved det at være jordbunden, og begravelsen er med til at skabe kultur, for så vidt begravelsen og håndteringen af den døde på en værdig måde understreger mennesket som del af en større historie, et konkret liv, der hvor man nu lever og bor. Det kan vel være, at vi kan flytte os mere og rejse ud i den ganske verden, men tyngdekraften har dog fat i os, og vi er stedbundne, uagtet at vi flytter sted.

Nogle vil måske indvende, at det lyder "old-school"; det moderne menneske er jo flyttet fra landet til byen, og vores liv bevæger sig i stadig stigende grad fra det nære til det virtuelle; vi kan "multitaske" og føler måske ligefrem, at vi godt kan være flere steder på én gang. Steder betyder ikke så meget.

Omvendt kan man sige, at hvad vi lærer og genopdager i disse år med bl.a. den nødvendige grønne omstilling er netop, at mennesket er indfældet i og forbundet med sin omverden.

Vi har troet os fri af naturen og ment, at vi blot kunne bruge løs af jordens ressourcer, som om vi mennesker var løsrevet fra

den verden, vi går i, og ikke behøvede at tage hensyn til, hvad vi efterlader til kommende generationer.

Det må jo her gælde, at det bliver vigtigt ikke kun at indgå i naturen, hvad havet og skoven i sig selv kan tjene til, men også i historien, i tiden. Det sidste er virkelig kirkegårdens fortrin, hvad den tjener til, for så vidt den fortsat udvikler sig og giver plads til, at der tegnes spor af det levede liv.

Kirkegården er et spejl af det levede liv, taknemmelighedens sted.

Er vi i en tid, hvor der virkelig er brug for en tænkning, der flytter mennesket ud af centrum, skubber os ind i verden, skærper vores sans for jordens ressourcer og øger vores solidaritet med den jord, vi bebor, så er der samtidig brug for at sætte mennesket ind i en tidsmæssig sammenhæng – et sted, hvor vi oplever og mindes, hvad vi skylder jorden og generationerne før os. Jeg vil i den sammenhæng tillade mig at betragte kirkegården som helt central.

Og tænk, hvis vi kan tale det frem i de kommende år, så det lejrer sig i os.

På Horsens Vestre Kirkegård er et skovareal åbnet for begravelser i 2021. Lette træpavilloner tegnet af landskabsarkitekt Charlotte Skibsted markerer to af indgangene til området.

Foto: Mette Fauerskov, 2024.



Friheden i naturen

I sine to bøger om henholdsvis skove og haver reflekterer Pogue Harrison over skovens og havens betydning i primært europæisk kulturhistorie.

Vores billede af skoven er dobbelt, på en og samme tid et dragende sted og et sted, man kan frygte. Sådan har det været siden antikken.

I vores tid er skoven primært dragende, forstået som et sted, vi holder af, både fordi skoven er stemningsfuld, vi holder af at gå der under de høje træer og lugte til skovbunden, og samtidig er skoven i høj grad også et sted for vores fritidsaktiviteter. Hvad enten vi kan lide at løbe, gå eller cykle på mountainbike der.

Det farlige, skovflåten og de nytilkomne ulve, synes ikke at kunne afskrække os fra skoven.

I en følelsespræget tid og i kontrast til den ordnede og indhegnede kirkegård bliver skovpræget attraktivt, fordi skoven

Gammel Sogn Kirkegård ved Ringkøbing har som mange andre middelalderkirkegårde et havepræg og indeholder både gamle familiegravsteder og et område med nye gravsteder i græs.

Foto: Mette Fauerskov, 2021.



signalerer frihed, inkorporerer mennesket i en større sammenhæng og samtidig måske også bedre end kirkegårdens indhegnede rum afspejler det utæmmede, det ukendte og det farlige, hvad døden vel også er for os i dag. Skoven og også havet har en sådan dobbelthed over sig, som let gør kirkegården lille.

I arbejdet med udviklingen af kirkegårdene skal vi have øje for disse forhold. Jeg er ikke i tvivl om, at det indebærer et større arbejde med og en dybere indsigt i, hvordan der skabes stemningsfulde rum på kirkegården, som kan gribe både menneskets uendelighedsfølelse og dets håndtering af døden.

I min læsning af Pogue Harrison og midt i arbejdet med at gøre kirkegårdene mere grønne, mere skovprægede, så står det dog mig også mere og mere klart, at kirkegården også fortsat skal bevare sit havepræg.

Haven i tiden

Haven står i en vis forstand i modsætning til både skoven og havet. Pogue Harrison skriver herom i sin bog om haver fra 2008. Haven ser han som et modrum til en ofte tumultarisk omverden, en lille verden af større harmoni, som forlods giver os et billede af paradys, af det lyse.

Netop det aspekt er vigtigt, midt i en tid, hvor der ønskes mere vild natur og mere ekstensivt drevne kirkegårde, både fordi ønsket om mere vild natur er til stede, og fordi vi af økonomiske grunde må søge nye løsninger for at bevare vores kirkegårde. Her bliver det vigtigt at holde fast i betydningen af, at kirkegården også fortsat betragtes som en have og bibeholder et vist havepræg.

Pogue Harrison skriver i indledningen til sin bog om haver: "Det er, fordi vi er kastet ind i historien, at vi må kultivere, passe, vores haver." (Min oversættelse).

Man kan også formulere det sådan, at haven som en menneskeskabt oase udfolder, viser og tydeliggør, at det menneskelige betyder noget. Skoven og havet behøver ikke at vise det menneskelige, men det gør haven.

Haven viser os som historiske væsener, der er med til at forme denne verden. Og det er jo netop pointen også med kirkegårde, at dér på én gang begraver vi de jordiske rester af de

mennesker, som har levet, og finder en afspejling af det levede, eller der er i alt fald plads til det menneskelige aftryk; og dette aftryk tilkendes værdi og betydning.

Kirkegården er det sted, som afspejler, at menneskers liv betyder noget.

Pointen er altså den, at kirkegårdskulturen skal have kritisk øje for og værne om det menneskelige og dets betydning. Og det må vi ikke glemme, uanset hvor fokus er lige nu og her, om det er øget rationel drift, mindre omkostningstung drift eller grøn omstilling. Vi skal både fortsat turde drøfte, hvad der er en værdig begravelsesform og omgang med de døde, og hvordan vi gør kirkegårdene til fælles rum, hvor vi kan finde trøst og glæde og mod til at leve det liv, hvor døden er et vilkår for alt levende.

Her kan vi lære af nutidens fascination af havet og skoven, og samtidig må vi have modet til at ytre det, jeg vil kalde en form for samfundskritik, ved at pege på betydningen af de fælles rum, vi har i samfundet. Skoler, sygehuse, børnehaver, parker og så også kirkegårdene. Arbejdsmiljø og grøn omstilling er vigtigt, følelse og rationel tankegang ligeså, men der er samtidig brug for tanker om, hvordan man skaber rum af både eksistentiel og samfundsmæssig betydning, hvor vi hverken glemmer, hvad vi kommer af, og hvor vi hører til, eller hvad vi er givet og kan bidrage med i vores liv. Dét alt sammen tjener kirkegården til.